

Vanhurskauttaminen – luterilaisen uskon ydin

Timo Eskola, STI 23.2.2005

1. Vanhurskauttaminen Paavalilla.

- Jumalan vanhurskaus (termin P. saa VT:sta) merkitsee Jumalan pelastavaa työtä. Se ei ole pelkkä Jumalan ominaisuus, vaan tarkoittaa myös hänen toimintaansa ihmisten pelastumiseksi (5. Moos. 33:21; 1. Sam. 12:7; Ps. 103:6). “Autuas se kansa, joka tuntee juhлариemun... sinun vanhurskautesi voimasta heidät korotetaan” (Ps. 89:16–17). “Siion lunastetaan oikeudella ja sen kääntyneet vanhurskaudella. Mutta luopiot ja syntiset saavat kaikki turmion” (Jes. 1:27–28).

- Jumalan vanhurskauden toteutumisen P. kuvaa kulttiterminologiolla. Jeesusta kutsutaan “sovituspaiaksi” kaikkeinpyhimmässä (Room. 3:25). Jeesus on vienyt uhriverensä kaikkeinpyhimpään, liitonarkun päälle. Tästä objektiivisesta sovitustapahtumasta on tullut vanhurskauttamisen peruste. Syntiset ihmiset (“kaikki”, j. 23) “saavat lahjaksi vanhurskauden hänen armostaan sen lunastuksen kautta, joka on Kristuksessa Jeesuksessa” (Room. 3:24). Antamalla vanhurskauden lahjaksi Jumala osoittaa omaa vanhurskauttaan, koskapa hän vanhurskauttaa sen, jolla on usko Jeesukseen (j. 26).

- Vahva juridinen aspekti: tuomio lain nojalla (Room. 2:12). Koko maailma “joutuu Jumalan tuomion alaiseksi” (Room. 3:19, uJpovdiko” tarkoittaa oikeudessa tuomittavaksi joutumista < divkh). Syylliseksi toteaminen vie voiman puolustuspuheelta: “Näin ei kukaan voi väittää vastaan” (3:19). “[T]uomio tuli yhdestä ihmisestä kadotukseksi” (5:16). Sanaleikki: to; me;n ga;r krivma ejx eJno;” eij” katavkrima. Urteil - Verurteilung; judgement - condemnation. Jumalan armolahjana syntiset saavat kuitenkin “armon ja vanhurskauden lahjan runsauden” (j. 17) ja “yhden ihmisen vanhurskauden teko (dikaiōma) koituu kaikille ihmisille elämän vanhurskauttamiseksi (dikaiōsis)” (j. 18).

- Tekojen vaatimuksen (jurid.) aspektin vastakohtana on jumalattoman vanhurskauttaminen. “Työntekijälle maksettua palkkaa ei katsota armosta saaduksi (ei lueta palkkaa armosta, v.k.) vaan ansaituksi.” (Room. 4:4). Lahjavanhurskautta voidaan kuvata samalla tavalla luettavaksi (“hyväksi lukeminen”, logizomai) vanhurskaudeksi, vaikka “hyväksi lukemisen” peruste onkin tällä kohdalla usko: “joka ei töitä tee, vaan uskoo häneen, joka vanhurskauttaa jumalattoman, sille luetaan hänen uskonsa vanhurskaudeksi” (4:5).

- Sakramentaalinen aspekti: *Uskonvanhurskauden ontologinen luonne*. Vanhurskaus on Paavalin mukaan lisäksi uskonvanhurskautta. Hän voi puhua myös uskosta vanhurskauden perustana. Painopiste ei silloin ole muuttunut, sillä Kristus on yhä silloinkin syntisen vanhurskaus. Näkökulma on kuitenkin uusi. Vanhurskauttaminen merkitsee ihmisen uudestisyntymistä. Kristus asuu ihmisessä uskon kautta. Jo Roomalaiskirjeen johtolause ensimmäisessä luvussa korostaa uskonvanhurskautta: “vanhurskas on elävä uskosta” (1:17). Kolmannen luvun esityksen kohdalla käännökset ovat olleet epävarmoja: “Jumalan vanhurskaus, joka uskon kautta Jeesukseen Kristukseen tulee kaikkiin ja kaikille (sen saavat omakseen kaikki..., Kr.), jotka uskovat” (dikaiosuvnh de; qeou' dia; pivstew' -Ihsou' Cristou', eij" pavnta" tou; pistevonta") (3:22). Paavali väittää kuitenkin tässä, että Jumalan vanhurskaus kohtaa uskossa ihmisiä tavalla (eij" pavnta"), joka koskee heidän olemustaan.

Paavalin periaatteena on uskon ja lain tekojen asettaminen toisiaan vastaan: “ihminen vanhurskauteen uskon kautta, ilman lain tekoja” (Room. 3:28). Tällöin uskosta tulee lain tekojen sijaan vanhurskauttamisen peruste: “joka ei töitä tee, vaan uskoo häneen, joka vanhurskauttaa jumalattoman, sille luetaan hänen uskonsa vanhurskaudeksi” (4:5). Usko ei kuitenkaan ole teko, vaan Jumalan lahja, vanhurskaus itse eli viime kädessä Kristus.

Vanhurskauden ja uskon yhteen liittyminen ja yhteinen lahjaluonne tulevat esille ehkä kaikkein parhaiten siinä, että Paavali yhdistää ne *kasteen* tuottamaan uudistukseen: “me kaikki, jotka olemme kastetut Kristukseen Jeesukseen, olemme hänen kuolemaansa kastetut... joka on kuollut, se on vanhurskautunut pois synnistä” (Room. 6:3, 7; vrt. Kol. 2:12). Kasteessa Kristus lahjoitetaan syntiselle. Sama ajatus esiintyy voimakkaana Galatalaiskirjeessä: “laista on tullut meille kasvattaja Kristukseen, että me uskosta vanhurskaiksi tulisimme... te olette kaikki uskon kautta Jumalan lapsia Kristuksessa Jeesuksessa. Sillä kaikki te, jotka olette Kristukseen kastetut, olette Kristuksen päällemme pukuneet” (Gal. 3:24–27). Kristus on uskon lahja. Hänet “puetaan päälle” kasteessa.

Kristuksen “päälle pukeminen” tarkoittaa sisällön puolesta samaa kuin Kristuksessa oleminen. (Huom. raamatunkäännös!) Paavali perustelee Kristuksen asumisen ihmisessä pneumatologisesti. Jumalan Henki, jonka Jumala on kasteessa lahjoittanut ihmiselle, asuu jokaisessa uskovassa. Hengen kautta myös Kristus asuu heissä.

– *Pneumatologinen näkökulma* on selvä myös Roomalaiskirjeen kahdeksannen luvun opetuksessa: “ette ole lihan vallassa, vaan Hengen, jos kerran Jumalan Henki teissä asuu... Mutta jos Kristus on teissä, niin ruumis tosin on kuollut synnin tähden, mutta henki on elämä vanhurskauden tähden (eij de; Cristo; eijn uJmi'n... to; de; pneu'ma zwh; dia; dikaiosuvnhn)” (Room. 8:9-10). Ihmisessä asuva Kristus, uskossa ja Hengessä, on ihmisen vanhurskaus, ja samalla ikuisen elämän siemen, joka on peruste ruumiin lunastukselle elämän ylösnousemuksessa.

– *Hermeneuttinen horisontti*. Paavalin vanhurskauttamisteologian suuri ohjaava tekijä on ankara predestinaatiokäsitys. Toisen temppelin ajan juutalaisuudelle tyypillinen soteriologinen dualismi (jumalattomat-hurskaat) syrjäytetään. Koko ihmiskunta on Aadaminn synnin tähden määrätty tuomion alle (tämä tuottaa juridisen aspektin). Tästä Paavalin korostus: ei juutalaista eikä kreikkalaista; niin juutalaisille kuin kreikkalaisille. Jumalan pelastava vanhurskaus kohdistuu Kristuksen kautta koko syntiseen ihmiskuntaan (tästä kulttuurinen aspekti). Tuomion alle predestinoidut kutsutaan pelastukseen Kristuksen evankeliumilla: uskonvanhurskaus (tästä seuraa sakramentaalinen aspekti).

2. *Luther ja Erasmus: Sidottu ratkaisuvälillä*. Kun lähdemme etsimään uskonpuhdistuksen ajan taustoja, eteemme nousee monta kysymystä, jotka ovat ajankohtaisia myös suomalaisessa keskustelussa: Lutherin ja Erasmuksen klassinen kiista vapaan tahdon merkityksestä vanhurskauttamisessa.

Vanha kiista näkyy *Erasmuksen* taistelukirjoituksesta, joka on lisätty Lutherin Sidotun ratkaisuvallan suomennoksen loppuun. Erasmus sanoi, että Jumalan antama erikoisarmo (*gratia gratis data*) oli vapaan tahdon edellytyksenä vanhurskauttamisessa (IIa4, IIa9). Vapaa tahto oli siis Erasmuksen mielestä jollain tavalla Jumalan ohjauksen alainen. Toisaalta hän joutui kuitenkin toteamaan, että syntiä voitiin pitää syntinä vain ihmisen oman vapaan tahdon perusteella. Vapaa tahto olikin ihmisen omassa vallassa. Jos se olisi täysin Jumalan ohjaama, elämä olisi deterministisesti määrätty (IIa7). Erasmus ei näemmä osannut päättää näiden kahden näkökulman välillä.

Luther kirjoitti koko Erasmusta vastaan suunnatun Sidottu ratkaisuvälillä -teoksensa yhden teeman vaaraan: ei ole olemassa mitään myötävaikuttavaa armoa, joka tekisi ihmisen teot vanhurskaaksi. Katolisen kirkon perinteinen opetus, jota Erasmus kiivaasti puolusti, oli epäraamatullista. Ei Jumala ole luvannut pyhittää ihmisen keskeneräisiä tekoja. Luther oli löytänyt toisenlaisen Jumalan – sen, joka on syntisen ihmisen Vapahtaja.

Hyvissä teoissa vanhurskauteen pyrkii Lutherin mielestä vain lain sana, joka vaatii ihmiseltä jatkuvasti oikeudenmukaisuutta ja rakkautta. Se osoittaa ihmisen kuitenkin väistämättä aina syntiseksi. Siksi vapaalla tahdolla ei voi edes periaatteessa olla tehtävää pelastumisessa. Uudistuksen täytyy olla syntisen vanhurskauttamista. Vapaan ratkaisun perusteleminen Jumalan armon vaikutuksella tekee koko käsitteen turhaksi, koska silloin armosta tulee samaa “determinismiä”, jonka Erasmus itsekin oli nimenomaan halunnut kieltää (Sidottu ratkaisuvälillä, s. 158).

Vrt. ekum. teos “Hyvät satamat”, jossa katolisen uskon opinkäsityksiä määritellään yhä synergistisen perinteen avulla. “Ihminen on vapaa... Syntejä ei kuitenkaan voi johtaa Jumalasta, sillä Jumala loi ihmisen vapaaksi määräten hänet tekemään hyvää eikä pahaa... Tästä seuraa, että ihmisen vapaus on niin suuri hyvä, että Jumala antaa sen ihmisille vieläpä sen uhalla, että he käyttävät sitä väärin.” Ja myöhemmin: “Katolinen kirkko opettaa, että Jumalan armo uudistaa ihmisen sielun sisimmän eikä vain sen toimintoja, kuten uskon... Jumalan armo ei rajoita ihmisen vapautta vaan vahvistaa sitä. Vapauden väärinkäyttö saa uuden ulottuvuuden Vanhan testamentin sanojen valossa, jotka ilmoittavat, että ihminen toteuttaa tehtävänsä omasta päätöksestään”. (Artikkeli “Katolinen kirkko Suomessa”, s. 52–53; käyttää Siirakia).

Synergistinen näkemys ei koskaan kiellä Jumalan toimintaa sen paremmin pelastuksessa kuin vanhurskauttamisessakaan. Katolisten teologienkin on aina helppo myöntää, että Jumala toimii ja vaikuttaa vanhurskauttamisessa ja “pyhittävässä armossa”. Heidänkään mielestään kaikki ei ole kiinni ihmisestä. Siitä

huolimatta näkemysten väliin nykyään jäävä kuilu on yhä aivan sama kuin Lutherin ja Erasmusuksen aikaan. Sidotusta ratkaisuvallasta ei synny yksimielisyyttä kirkkojemme välillä.

– *Vanhurskaaksi julistaminen ja vanhurskaaksi tekeminen.* Eroa katolisen ja luterilaisen näkemyksen välillä on perinteisesti selitetty vanhurskaaksi julistamisen (forenssinen) ja vanhurskaaksi tekemisen (efektiivinen) välisen eron avulla. Vaikka jako ei ilmeisesti olekaan aivan täsmällinen, se on ohjannut keskustelua ja siihen on syytä kiinnittää huomiota.

Ekumeenisessa asiakirjassa “Yhteinen julistus vanhurskauttamisesta” ongelma tulee esille, kun siinä sanotaan, että Jumala “sekä julistaa että tekee uskovan vanhurskaaksi”. Nämä kaksi puolta “eivät ole erotettavissa toisistaan”. Vanhurskauttamista pidetään laajana kokonaisuutena: “Hänen synteytään ei lueta hänelle, ja Pyhän Hengen kautta Jumala luo häneen toimivan rakkauden (er *wirkt* in ihm tätige Liebe, sanatarkasti: *vaikuttaa hänessä toimivaa rakkautta*) (21).

Luterilaisen perinteen kannalta on kyllä periaatteessa oikeutettua herättää kysymys siitä, tulisiko vanhurskauttaminen mieltää pelkäksi oikeustoimeksi vai ei. Vanhurskauttamisen forenssinen näkökulma (eli julistaminen) on voimakkaasti esillä Yksimielisyyden ohjeessa. Toisaalta kuitenkin sekä Luther että Augsburgin tunnustus kiinnittävät huomiota siihen, että uskonvanhurskaus koskee ihmisen olemusta tosiasiallisesti. Usko on “onnellinen vaihtokauppa”, jossa Kristuksen vanhurskaus tulee todellisesti uskovan omaisuudeksi (unio mystica) ja luetaan hänen vanhurskaudekseen. Asiakirjat eivät varmaankaan ole periaattellisessa ristiriidassa, vaan Yksimielisyyden ohjeen tarkoituksena oli torjua synergismi täydellisesti (ks. Vainion väitöskirja).

Yksimielisyyden ohjeessa tulkitaan Augsburgin tunnustuksen puolustusta siten, että vanhurskauttamisen ajatellaan merkitsevän uudesti syntymistä ja eläväksi tekemistä. Se tulee vain oikein erottaa ihmisen uudistamisesta (katolilaisessa mielessä; ks. Tiivistelmä 3:5). Yksimielisyyden ohjeen suhde Lutherin Galatalaiskirjeen selitykseen puolestaan on yksiselitteisen myönteinen. Synergismin kieltäminen ei merkitse Kristuksen vanhurskauden täydellisen lahjaluonteen kieltämistä.

Luterilaisessa tunnustuksessa pidetään tärkeänä ajatusta, että vanhurskauttamisessa on kaksi puolta (Augsb. tunn. IV; Puolustus IV, 53). Toinen puoli on Jumalan suosio (*favor*), koska Jumala lukee ja julistaa meidät vanhurskaiksi yksin Kristuksen kuoleman ja sijaissovituksen tähden. Toinen taas on lahja (*donum*), joka on itse Kristus, ja joka lahjoitetaan meille uskossa. Ajatus forenssisesta julistamisesta (*favor*) estää synergistisen subjektivismin, jonka mukaan vanhurskauttaminen perustuisi ihmisen ominaisuuksiin tai toimiin. Ajatus lahjoitetusta vanhurskaudesta Kristuksessa (*donum*) puolestaan estää väärän universalismin, jonka mukaan koko maailma olisi jo pelastettu ilman Kristuksen vanhurskauden lahjoittamista syntisille.

Puolustuksessa puhutaan itse asiassa kolmesta tekijästä: “Niin usein siis kuin me puhumme vanhurskauttavasta uskosta, on pidettävä kolme seikkaa yhtäaikaa mielessä: ensiksi lupaus, toiseksi sen lahjaluonne ja kolmanneksi Kristuksen ansio käsitettynä hinnaksi ja sovitukseksi” (IV, 53).

Lisäksi selitetään uskonvanhurskautta: “Mutta koska Kristuksen vanhurskaus lahjoitetaan meille uskon kautta, usko on meissä olevaa vanhurskautta hyväksilukemisen nojalla, toisin sanoen se on jotakin, jonka avulla meistä tulee Jumalalle otollisia hänen hyväksilukemisensa ja sääätämyksensä kautta, niin kuin Paa- vali sanoo: ‘Usko luetaan vanhurskaudeksi’.” (Augsb. puol. IV, 307). Tämä merkitsee vanhurskauttamisen lahjaluonnetta (*donum*).

Kyseessä näyttäisi olevan saman asian kaksi eri puolta. Oppi vanhurskauttamisesta on niin tärkeä, että se on rajattu ja varmistettu kahdelta suunnalta. Galatalaiskirjeen selityksessä (ja vastineessa Latomukselle ym.) Luther kiisti sen, että vanhurskauttaminen voitaisiin selittää vuodatetuksi rakkaudeksi (*fides caritate formata*). Jumalan lahja ei ole abstrakti voima tai rakkaus, vaan Kristus itse. Yksimielisyyden ohjeessa puolestaan rajataan vanhurskauttaminen synergismin suunnalta. Mikään ihmisen teko ei hanki Jumalan suosiota, vaan sovitus perustuu yksin Kristuksen sijaiskuolemaan. Molemmissa vanhurskauttamisopin intentio on kristologinen.

– Selittäessään Galatalaiskirjeen jaetta 2:16 Luther muistuttaa ensin katolisesta opista. “Kun ihminen tekee jonkin hyvän teon, niin Jumala hyväksyy sen ja tämän teon tähden vuodattaa häneen rakkauden. Tätä vuodatettua rakkautta he sanovat sydämessä olevaksi kiinteäksi ominaisuudeksi. Tätä he sanovat oleelliseksi vanhurskaudeksi...” Tällaista käsitystä vastaan Luther asettaa kristologisen vanhurskauttamisen.

“Me taas asetamme tuon ‘rakkauden’ tilalle uskon... sanomme uskon käsittävän Kristuksen...” Kristus on siten Lutherille kaikki uskossa. “Kristus siis on uskon kohde, jopa ei vain kohde, vaan – kuinka sanoisin – Kristus on juuri tässä uskossa.”

Lopulta Luther määrittelee tämän “onttisen” ja kristologisen vanhurskauttamisen samaksi luetun vanhurskauden kanssa. “Kristus ilmentää ja kehkeyttää uskon ja on uskon olemuksena. Uskossa omistettu ja sydämessä asuva Kristus on siis se kristillinen vanhurskaus, jonka tähden Jumala meidät lukee vanhurskaiksi ja lahjoittaa meille iankaikkisen elämän.”

Raamatun äärellä Luther ei voi päätyä toisenlaiseen käsitykseen vanhurskauttamisen olemuksesta. Mutta hän tiedostaa kyllä ne vaarat, joista yhä meidänkin aikanamme keskustellaan. Luther nimittäin muistuttaa: “Mekin siis tunnustamme sydämessä olevan ominaisuuden ja oleellisen vanhurskauden, emme rakkautta, niinkuin sofistit, vaan uskon, kuitenkin ainoastaan siten, että sydän ei muuta katso eikä muuta omista kuin Kristuksen, Vapahtajan.” Uskovalla ei ole lupa etsiä Kristusta itsestään, vaan katsoa aina vain suoraan Kristukseen.

Vrt. jae 3:27, Luther opettaa kastekäsityksessä sakramentaalista vanhurskauttamista. “Kasteessa ei siis meille anneta lakiin perustuvan vanhurskauden eikä omien tekojemme pukua, vaan Kristuksesta tulee meidän verhomme... jumalallinen ja sanomaton lahja, jonka Isä lahjoitti olemaan vanhurskauttajanamme...” Siksi kaste on “itse Kristuksen päällensä pukemista”.

3. *Vanhurskauttamisteologian tulkinta.* Modernista eksegetiikasta löytyy luterilaista ja katolista tulkintaa yhdistävä perinne. Käsemannille “Jumalan vanhurskaus” on Macht. Hän hylkäsi juridisen ja ontologisen tulkinnan ja puhui valtapiireistä: vanhurskauttaminen merkitsee siirtymistä maailmasta Jumalan vallan alle (“Herrschaftswechsel”). Tällöin vanhurskauttaminen ja pyhitys ovat sama asia: lahja velvoittaa palveluun.

- K.:n sijoittuminen teologianhistoriaan: uuskantilaisessa perinteessä jo Ritschlille vanhurskauttaminen merkitsi vallan vaihtoa (Macht). Herrmann selitti efektiivisyyden arvoelämyksenä, joka johtaa vastuulliseen elämään. Holl: Gottes wirkende Macht. Käsemannin monimutkainen suhde Bultmanniin: vastusti sekä B:n forensista tulkintaa että tapaa redusoida vanhurskauttamisteologia antropologiaan ja painotti Jumalan valtaa. Uuskantilaisuuden perillisenä ja kuuliaisuuden korostuksessaan K. tosin teki vastaavan reduktion.

- Katolinen K. Kertelge (1966) omaksui Käsemannin selityksen: poistaa vastakkainasettelut. Protestanttinen J. Ziesler päätyi väitöskirjassaan samaan: vanhurskauttaminen ja pyhitys ovat yhden ja saman prosessin osia. Suomessa Gyllenberg: “tietoisesti olen välttänyt juridisia (forensisia) merkityksiä (Bultmann) ja pitäytynyt dynamisiin (Käsemann) yrittäessäni selittää Jumalan vanhurskautta”.